

YENİÇERİ OCAĞI'NIN İLGASI'NDAN SONRA MEYDANA GELEN BAZI TASAVVUFÎ GELİŞMELER

Irfan GÜNDÜZ*

Târîhi boyunca pek çok zaferler kazanmış ve şevket devirlerinde, devletin tek ve en önemli dayanağı olmuş olan bu ocak, başından beri te'sîs edilen teâmül ve an'anelere sâdık kalınarak idâre edildiği dönemlerde, Bektâşî Tarîkatı'nın "kavli kolu" yanında "seyfî kolu" gibi hizmet görmüştür.

Sultan Orhan zamanında, asker tertûb ve tahrîrine başlandığı zaman, müteşebbislerden bazıları, Hacı Bektaş Velî (738/1337)'ye gönderilerek, kurulacak olan yeni ordunun başarılı olması için, kendisinden hayır ve zafer duâsı talep edilmişti. Gelenleri büyük bir hüsn ü kabûl ile karşılayan, Hacı Bektaş Velî, istenilen duâyı yapmış, "ridâ"sından bir aba parçasını kopararak, "teberrûken" gelenlere hediye etmiş, onlar da, bunu büyük bir teveccüh kabul ederek, başlarına "taylasan" gibi takmayı âdet hâline getirmişlerdi. Bilâhare, yeniçerilerin başlarındaki keçeler, bu hâtırayı getirmişlerdi. Bilâhare, yeniçerilerin başlarındaki keçeler, bu hâtırayı yâd etmek üzere aynen muhâfaza edilmiş ve sonuna kadar da giyilmiştir.¹

Bu ve benzerî rivâyetlere dayanarak Hacı Bektaş Velî'nin ma'nevî murâkebesine tevdi edildiğini bildiğimiz bu ocak, inhiât devrinin getirdiği, bazı iç ve dış te'sirler sebebiyle, çözülmeye ve bozulmaya başlamıştır. Bu sebepler arasında:

a. Osmanlı Devleti'nin muhtelif zamanlarında, fikirleri cerhe, müntesipleri, muhibleri ve mu'akkipleri sıkı ta'kibâta uğrayan, Babai, Haydari, Hurûfi, Kalenderî ve Işıklar gibi bâtunî zümrelerin, varlıklarını ve fikirlerini koruyabilmek ve toplum içinde

* Prof. Dr., M. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrt. Üyesi
1 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih*, İst., 1309, XII, 179-180.

yaşayabilmek için, çeşitli tarikatlara ve özellikle **Bektâşiliğe**, bu yolla ve bu gâye ile sızmaları, başta gelmektedir.

Bâtınî zümreler, Bektâşiliğin, sürekli savaş hâlet-i rûhiyyesi içerisinde bulunan ocaklı için benimsediği müsamahalı tavrından faydalanmak istemişler, hem tarikat ve tekkelerin halk indindeki nüfuzunun, hem de, pâdişah ve idârecilerin, târikat ve tekke erbâbına tanıdığı imtiyazların ardına saklanarak menfî emellerini tahakkuk ettirmeye yolunu tercîh etmişlerdir.

Başbakanlık Arşivi: Cevdet Evkaf, No: 11874'de bulunan 1227 C. Evvel / Mayıs 1811-12 tarihinde İstanbul Abdüsselâm Tekkesi Şeyhi Muhammed Emîn Efendi'ye hitâben yazılmış ferman bu konuda dikkat çekici bilgiler vermektedir.

“Kutbü'l-arifin, ğavsü'l-vâsilîn Şeyh Sa'deddîn-i Cibâvî sıbt-ı Aleyhi'r-rahmeti ve'l-Bârî Hazretleri'nin el-yevm meşûf olan tekye ve hankâhlarının meşâyihî, tekmîl-i sülûk-ı hakikat etmiş olmaları lazım iken, bir müddetten beri nâ-ehil kimesneler mutasarrıf bulunduğu hankâhı, kendüye mâl ittihaz ile, nâ-ehil yedlerine geçmekte olduğundan mâ'ada; hilâf-ı şerî'at-ı ğarrâ ve harekât-ı nâ-revâya ictirâ olunmakta olup bu husûsun taht-ı nizâma idhâli zmnında..” derken Sa'diyye tekkesinin şahsında bazı tekkelerin ehliyetsiz ellere geçtiği ve bunların dergâhları sanki kendi malları imiş gibi kullandıkları ve şerî'ata aykırı davranışlarda bulunmaya cür'et emeleri sebebiyle tekkelerin düzene konulması ve dervişlerin disipline edilmesi istenmekte ve şu ifâdelere yer verilmektedir.

“..Bundan sonra gerek İstanbul'da ve gerek Anadolu ve Rumeli'nde vâkî' Azîz-i Müşârün ileyh'in hankâh ve zâviyesi meşîhati münhal olundukta, ibtidâ Âsitâne-i sa'âdette kâin tarîk-ı sa'diyye'den Abdü's-selâm Tekyesi'nin post-nişîni olanların tarîk-ı mezkûrun nezâreti takrîbiyle, müsinn ve ihtiyar ve hakîkatte zâhîren ve bâtınen ma'mûr olan meşâyih-i kirâm ile bi'l-müzâkere meşîhate istihkâkı nümâyân birini intihâb ile, münhal olan tekye ve hankâhın tevcîhini ba'de'l-arz turuk-ı şeyhu'l-İslâmîden dahî işâret olunarak mücibince tevcîh ve iktizâ..” denilerek mümkünse her tarikat pîrinin medfûn bulunduğu dergâhın ya da İstanbul'da bulunan en meşhûr tekkenin “**merkez tekke**” kabûl edilmesi, Osmanlı toplumundaki aynı tarîkata ait bütün tekkelerin buralara bağlanarak, merkez tekke şeyhlerinin, kendi tarikatlarına ait diğer tekkelerin nizamından sorumlu tutulması istenmiş “..Azîz-i müşârün ileyh'in bi'l-cümle tekye ve hankahı refte refte erbâbı yedine geçerek, tarîk-ı aliyye fesaddan ve harekât-ı na-revâdan vâreste olacağı” denilerek tekkelerin denetim altına alınması, tekke, dergâh, hankah ve zâviye şeyhliklerinin “..nâ-ehil makûlelerine verilmemesine mezîd i'tinâ ve dikkat edilmesi” özellikle emredilmiştir.

İstanbul Sur içi ve “Bilâd-ı Selâse” ta’bîr edilen Üsküdar, Galata ve Eyyüb bölgelerindeki tekkelere mahsûs olup, kuruluşuna 1281/1864’de karar verilen Meclis-i Meşâyih’in teşekkülüne esas olmak üzere hazırlanan ve Başbakanlık Arşivi Kepeci Tasnîfi 6290/1’de kayıtlı defterden bu uygulamanın 1280/1863-1285/1868’lere kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Mezkûr Defter’de 1285/1868 ile 1299/1881 yılları arasında İstanbul’da 252 tekkenin mevcut olduğu ve bunlardan 35’inin merkez tekke kabul edilerek incelendiği görülmektedir.

b. Kışla ve silahlı kuvvetlerin, saltanat ve cemiyet üzerindeki te’sîrini de dikkate alan mezkûr zümrelerin, Bektâşiyye tarîkatı vâsıtası ile yeniçeri ocağına hulûl ederek, onun silahlı gücünü arklarına almak ve kendi hesaplarına kullanmak istemeleri, bu tip sızmaları daha da hızlandırmıştır.

Daha da çoğaltılması mümkün olan bu sebeplere, siyâsî kaynaklı bazı iç ve dış tahrîklerin te’sîri de ilâve edilirse, bu durumun hiç de iç açıcı olmayacağı âşikardır. Zira bu sızmalar, sadece Bektâşiyye ile orduyu hedef almakla kalmamış, ulemâ ile meşâyih, ordu ile saltanat, tekke ile medrese karşı karşıya gelmiş, devletin ana unsurları arasındaki âhenk ve muvâzene zedelenmiştir.

Devletle tekke ve tarîkatlar arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere teşkil edilen Meclis-i Meşâyih’in hayata geçirilmesi ve bu meclisin tahakkukuna kadar meydana gelebilecek problemlerin çözümü için Şeyhülislâm’lık ile Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nin görüşlerinin alınması gerektiğini vurgulayan Başbakanlık Arşivi, Meclis-i Vâlâ No: 25320’deki 1283/1866 tarihli ferman bu açıdan ilgi çekici bilgiler vermektedir.

“Dersa’âdet ve Bilâd-ı Selâse’de kâin tekâyâ ve zevâyâ meşîhatlerinden birinin inhilâlî vukû’unda veyahut dervîşân beyninde bazı münâza’ât zuhûrunda hakikat-ı keyfiyyetin bi’t-tahkîk iktizâsına göre Makâm-ı Muallâ-yı Fetva-penâhî veyahut Nezâret-i Celîle-i Evkâf-ı Hümâyûn’a bildirmek üzere lüzûmuna mebnî, mukaddemâ teşkil kılınmış olan Meclis-i Meşâyih’in bidâyet-i teşekkülü iki seneye karîb olmuş ise de henüz lâıyık ile teessüs edemeyerek bazı mevâd hakkında olan inhâları Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesi’nce el-hâletü hâzihî mevkî-i icrâyâ konulamamakta olduğundan Meclis-i mezkûrun müceddeden te’sîs ve tahkîmi ile Der-i aliyye ve Bilâd-ı Selâse’de kâin tekâyâ ve zevâyâ meşîhatine müteallık mevâd hakkında Nezâret-i müşârûn ileyhâ’ya verilen arzuhaller üzerine kuyûd-ı lâzime ba’del-ihrac evvel emirde lieclî’t-tedkîk Meclis-i mezkûra havâlesi..” şeklindeki ifâdelerden herhangi bir tekke şeyhliğinin boşalması veya dervîşler arasında bu veya benzeri sebeplerden bir anlaşmazlık zuhurunda mes’elenin Şeyhülislâm’lık ile Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nin görüşleri doğrultusunda çözümlenmesi istenmiş ve;

“..Meclis-i mezbûr hey’etini terkîb edecek sulahâ-yı meşâyihin esâmîsini mübeyyin pusulanın gönderildiği beyân buyurulmuş ve Nizam-nâme-i mezkûr Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâ-penahîce tedkîkât-ı kâffe üzerine kaleme alınarak mevâdd-ı mündericesi şâyân-ı takdîr görünmüş olmakla Nezd-i Sâmi-i Vekâlet-penahîlerine dahi karîb-i tasvîb olduğu halde Meclis-i mezkûrun ber-mûcib-i iş’âr müceddeden terkîp ve teşkîli ile Nizamnâme-i mezbûr ahkâmının mevki-i icrâya vaz’ı husûsunun Cenâb-ı Vâlâ-yı Meşîhat-penâhî ve Nezâret-i Müşârünileyhâ’ya havâlesi..” İstenerek Meclis-i Meşâyih’in âcilen teşekkülü ve faaliyete geçirilmesi emredilmiştir.

Burada Meclis-i Meşâyih’in teşkiline ve icrâ safhasına gelinceye kadar tekkeler ve tarikatlarla ilgili bütün mes’elelerin Şeyhülislâmlık ve Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nce çözümünü gösteren bu belge, tekkelerden herhangi birinde meydana gelebilecek şeyh ta’yîni ile tarikat erbâbı arasında zuhûru muhtemel anlaşmazlıkların halli için onyeddi maddelik bir yönetmeliği olan Meclis-i Meşâyih’in Meşîhat ve Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nin görüşleri doğrultusunda teşkîli oldukça önemlidir.

Zamanla daha da genişleyen ocak ve bektâşîliğin karşılıklı bozulmaları, Osmanlı Devleti’ni sık sık mağlûbiyetle neticelenen savaşlar ve toprak kaybı ile küçültmeye başlamış ve dehşetli sarsıntılara sürüklemiştir.

Kendi toprağı içerisindeki bâtinî zümreleri, saltanatlarının idâmesi ve genişletilmesi için ileri birer karakol gibi kullanan Safevîler ve özellikle Şah İsmail’in, tarikatları ele geçirmeyi hedef alan gayretlerinin, ocağı ne hale getirdiği Sultan II. Mahmûd’un kapatma fermânında, bizzat söylediği şu sözlerden açıkça anlaşılmaktadır.

“...İşbu tâife-i yeniçeriyân, şer’-i şerîfe muğâyir ve küfre müncer olıcak, istihlâl-i muharremât ve terk-i savm ü salât² ve Hulefâ-i Râşidîn Hazretleri’ne küfretmek gibi hareketlere cesâret ederek birtakım saf îman sâhiplerini cehâletlerinden ötürü, cadde-i müstakîmden ayırarak, dalâlet yoluna saptırmışlardır.”³

2 Yeniçeri Ocağı’na şî’î ve bâtinî karakterli sızmaların, ne derecede vukû bulduğu anlatılan şu hâdiseden anlaşılmaktadır. “1241/1826 senesi ramazanının onbeşinci Pazar günü, devlet erkânı ve saltanat erbâbı, ber-mûtâd Hırka-ı Şerif ziyaretine gittiklerinden, ocaklı da, bir alay ile Matbah-ı Âmirî’den baklavayı merâsim alayı ile aldılar. Çeşitli kıyâfetlere bürünerek, onları yağma ettiler. Bu sırada, ihtiyarın birisi, elinden tuttuğu 7-8 yaşlarındaki torunuyla baklava alayını seyrediyordu. Oruç yemeği alışkanlık hale getiren yeniçeriler o bi’çâre ihtiyara:

“Savul bre herif yol ortasından, bize zahmet veriyorsun.” diye yakasından çekip, başına vurarak yaraladılar. O da: “Benim suçum nedir? Bu küçük torunum olup, beni ta’cîz etmekle, temâşâyâ getirmiş idim. Yoksa böyle bir günde, Allah’ın evini bırakıp da, İlahî la’nete müstehak şu topluluğu görmeyi kim isterdi. İlahî! İlahî! Dergâh-ı Kibriyâ’dan dilerim ki, bu topluluğu takımı ile yeryüzünden kaldı.” diye ağlayarak yalvardı. Ne garîb ki, bir sene değil, iki ay’a varmadan Yeniçeri Ocağı ilgâ edildi.” Ahmet Cevdet Paşa, Age., XII, 145.

3 Başbakanlık Arşivi, Cevdet Adliye tasnifi, No: 1734.

Yeniçeriler, Şeyhülislâm Tâhir Efendi (1254/1838)'nin bir fetvâsı ile, kendi içlerinden seçilecek, “eşkinçi ocağı”nin yeni usûl ile eğitimini, 11 Haziran 1826'da kabul etmişlerdir. Ne hikmettir bilinmez, eşkincilerin eğitime başlamasından üç gün sonra (15 Haziran 1826) isyân etmişler ve bu kabûllerinin sahte olduğunu böylece göstermişlerdir.⁴

Bu hâdise üzerine Şeyhülislâm, Pâdişah'tan: “İsyân eden eşkiyâ'nın kahr u tedmîri için Livâ-yı Şerîf”in ihrâcını istedi. Son durumu görüşmek ve genel bir değerlendirme yapmak üzere, saray erkânı, ricâl-i devlet ve ileri gelen ulemâ, Bâb-ı Âlî'ye da'vet edildi.

Bunun üzerine, Şeyhülislâm Tâhir Efendi, Rumeli Kazaskeri Ârif Efendi, İstanbul Kadısı Sâdık Efendi gibi zamanın ileri gelen âlimleri ile, devrinin en meşhûr ulemâ ve mutasavvıflarından, aynı zamanda, II. Mahmûd'un hocası Harputlu Abdurrahman Efendi başta olmak üzere, diğer devlet adamları Bâb-ı Âlî'de tertîb edilen toplantıya katıldılar.

II. Mahmûd, huzûrunda kabûl ettiği bu zevâta:

“Kendi rızâları ile şürû' olunan bir emr-i meşrû'dan, bağteten udûl ile i'lân-ı tuğyân eden yeniçerilerin bu isyanı “hurûc ale's-Sultân” değil midir?⁵ ve kıtalleri hakkında hükm-i şer'î ne vechiledir?” diyerek cevap vermelerini istedi.

Ulemâ da, hep bir ağızdan:

“Bunların öldürülmesi meşrû'dur.” şeklinde fetvâ verip, “ölmek var, dönme yok” diye yemîn ederek kararlarını ve kararlılıklarını gösterdiler. Netfcede iş, Livâ-yı Şerîf-i Nebevî'nin çıkarılarak, yeniçerilere karşı fi'len muhârebe i'lânına takılıp kalmıştı.

Netfcesi meçhûl böylesi bir iç savaşın mes'ûliyetinden II. Mahmûd bile çekiniyordu. Bu hususta tereddütleri ortadan kaldıran son söz yine bir mutasavvıf ve âlim olan, Saray Hoca'sı Harputlu Abdurrahman Efendi (1270/1853)⁶ tarafından söylenerek, netfçe alınması cihetine gidildi.

Cevdet Paşa bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Harputlu Hoca, söze başlayıp, hiddetlendi, şiddetlendi, ağzı köpürdü ve:

4 Ali Reşat, *Asr-ı Hâzır Tarihi*, İst., 1330, 620-621.

5 *Hurûc ale's-Sultân*: Meşrû Sultana karşı, alenen kıyâm ve İsyân olup katli gerektiren bir suç, yerinde kullanılan bir ta'bîrdir. Pakalın, M. Z., *OTDT Sözlüğü*, İst., 1977, I, 856.

6 Abdurrahman el-Harputî için bkz. Mardin, Ebûlulâ, *Huzur Dersleri*, İst., 1966, II-III, EK, 953; M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İst., 1308-1312, III, 327; Ahmed Rasim, *İstibdât'tan Hâkimiyet-i Milliye'ye*, İst., 1342, 156-157; Sunguroğlu, İ., *Harput Yollarında*, İst., 1959, II, 136-137.

“Bu dîn ve devletin bekâsı murâd-ı İlâhî ise, o habîsleri ururuz, mahvederiz. Değil ise, biz de bu dîn ile berâber batıp gideriz. Daha ne olmak ihtimâli kaldı.” diyerek, elindeki kehribâr tesbîhi hiddetle yere vurdu. Tesbîh koptu dağıldı. Kehribâr tâneleri, mermer zemîn üzerinde yuvarlanırken, huzûrda bulunanlara rikkat gelip, göz yaşlarını tutamadılar. **II. Mahmûd** da, ağlayarak **Hırka-i Şerîf Odası**’na girdi. **Livâ-yı Şerîf-i Nebevî**’yi çıkararak, **Şeyhülislâm** ile **Sadrazam**’a teslim etti.⁷ Başta **Şeyhülislâm Tâhir Efendi** olmak üzere Kazaskerler, ileri gelen ulemâ, üçbin beşyüzi aşkın medrese talebesi toplanarak halkı teşcî’ edici konuşmalar yapmaya başladılar.⁸

Bir yandan da, “**Kazan çıkarmadan hurûc etmek, Dûdemân-ı Bektâşiyân kânûnuna muhâlifdir**”⁹ diyen ocaklı bayrak açmış, halkı kendi yanlarına çekmeye ve kendilerindenmiş gibi gözükmeye çağırıyorlardı. Aralarında **Bektâşî Baba**’larından bazıları, ellerinde teber ve ziller olduğu halde, At Meydanı’nda, zorbaları tahrîk ve teşvîk ediyor iken, diğer bir kısmı da, semt ve mahalle aralarına dağılarak, halkın kendilerine katılması için gayret sarfediyordu.

Kendi aralarında muhtemel bir çözüme ve dağılmaya fırsat vermemek için:

“**Ey arkadaşlar, fütûr getirmeyin. Sûret-i tereddüt göstermeyin. Ocak nâmı dem-i kıyâmete dek kalkmaz. Göreyim sizi, Hacı Bektaş Ocağı’nı uyandırın**” diyerek birbirlerine moral vermeye ve destek olmaya çalışıyorlardı.¹⁰

Bir tarafta devlet, ulemâ, meşâyih diğer yanda ordu ve bektâşiyeyi karşı karşıya getiren bu durum, bir yeniçeriden naklen **Cevdet Paşa** tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Yeniçerilerin mezkûr isyânında aralarında bulunup, sonradan **Anadolu**’ya firâr ile, **Abdûlmecîd Han**’ın cülûsu üzerine **İstanbul**’a gelen ihtiyar bir adam ile görüştüm. Şöyle diyordu:

“Ben yeniçerilerin güzîde bir fırkası içerisinde bulundum. At Meydanı’nın bir ucuna geldik. Niyyetimiz yatağanları çekip, hüçûm ederek **Sancağı-ı Şerîf**’i ele geçirmek idi. **Hüseyin** ve **İzzet Paşa**’ların askerleri henüz gelmediğinden, bunu yapabildik de. Lâkin, binlerce başı kavuklu’nun, gülbânı tekbîrleri arasında, **Bâb-ı Hümâyûn**’dan **Sancağı-ı Şerîf**’in çıkması ile, hepimizi bir dehşet kapladı. Dizlerimizin bağları çözüldü. Hareket

7 Cevdet Paşa, *Age.*, XII, 158; Hafız Hızır İlyas, *Letâif-i vekâyi-i Enderûn*, İst., 1276, 367-368; Öztuna, Y, *Büyük Türkiye Tarihi*, İst., 1977, VI, 445-450.

8 Ali Reşat, *A.g.e.*, VI, 449.

9 *Dûdemân-ı Bektâşiyân*: Hacı Bektaş Veli’den kinâye, Yeniçerilerin, kendi kendilerine verdikleri bir ünvan.

10 Ma’nevî bir Pîr’in, himmetinde oldukları duygusu içinde ocaklarının bâkî olduğunu ileri süren, Ocaklı’nın kendisini “*Hacı Bektaş Ocağı*” diye takdîmi de mânîdardır. Dânişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst., 1971, VI, 110-111.

etmeye mecâlimiz kalmadı. Ne yapacağımızı şaşırдық. Ne tarafa gideceğimizi bilemedik. Ben de, o kargaşalıkta bir fırsatını bularak firâr ettim.”¹¹

Bu vakte kadar, medrese ve tekke’yi, yanlarına alan yeniçerilerin isyanları netice vermiş, aksi halde ezilmişlerdi. Bu def’a, ulemâ ve meşâyihin devlet yanında yer alması ile yalnız kalan Yeniçeri Ocağı’nın âkibeti başından belli olmuş, bir kısmı kaçarak tekkelere, bir kısmı da kışlarına sığınarak kurtulmak mecburiyetinde kalmışlardır. (9 Zilka’de 1241/15 Haziran 1826) Bu hâdisenin zühûrundan iki gün sonra, 11 Zilka’de 1241/17 Haziran 1826 Cumartesi günü, alınan bir kararla ocak resmen ilgâ edilmiş oldu.¹²

Hastalıklı ve nizamsız hâli ile, her zaman ıslâhat tedbirlerinin karşısında yer alan bu mâni’anın ber-taraf edilmesinde, başta padişah olmak üzere, ricâl-i devletteki tereddüdü izâle eden, son sözün bir âlim ve mutasavvıf tarafından söylenmesi ve bunun üzerine, ilgâ’nın fi’len başlatılmış olması, meşâyihin saltanat ve halka istikâmet verebilen nüfûzunu göstermesi bakımından önemli olduğu kadar, asırlara varan mâzîsi ile, âdetâ milletin bir parçası olan ocağın kaldırılışında, kadınlar da dahil olmak üzere halkı devletin yanında kenetleyen güç de, yine tasavvufî şahsiyetlerin nüfûzu olmuştur.

Ulemâ yanında meşâyihin de, bu gâilenin kaldırılmasındaki rolünü, Cevdet Paşa şöyle anlatmaktadır:

“İsyan günü sabahleyin erkenden Ulayıcı Mehmed adında bir meczûb, Üsküdar Mahkemesi’ne giderek, Bâb nâibi Nakîbzâde Ali Efendi’ye hitâben:

“Mevlânâ, bugün İstanbul’da, kırkdört kapısından, Hacı Bektâş Veli göçtü. Varıp namazını kılacağım. Siz de tedârikli olun.” diyerek, eşkiyâ’nın mağlûb olacağına-ma’nen- işâret etmiş, halkın hazırlıklı olmasını istemişti. Bugün sâlih zâtların çoğu tarafından görülen rü’yâlar da, devlet güçlerinin gâlib geleceğini müjdelemişti. Bunlar halk üzerinde büyük te’sîr icrâ ettiğinden, isyâncılara karşı halk, silahlı ve hazırlıklı olarak, Sancak-ı Şerîf’in altında toplanmaya başladılar...”¹³

Yeniçeriliğin ilgâsından sonra, devlet ve ulemâya karşı, isyancıların safında yer alan Bektâşîlerin cezalandırılması ile tekkelerinin kapatılmasına sıra gelmiştir. Bu konunun görüşülmesi ve gerekli kararın alınabilmesi için, 2 Zilhicce 1241/8 Temmuz 1826 günü Sarâ-yı Hümâyûn Câmii’nde bir toplantı tertîb edilir.

Bu toplantıya Sadrazam, mevcûd ve sâbık şeyhülislâmlar, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri ile, zamanın Nakş-bendiyye meşâyihinden; Beşiktâşî Yahya Efendi Türbe-dârı Hâfız Ahmed Efendi, İdris Köşkü’nde tekkesi bulunan Balmumcu

11 Ahmed Cevdet Paşa, A.g.e., XII, 160.

12 Danişmend, İ. H., A.g.e., IV, 110-111.

13 Ahmed Cevdet Paşa, A.g.e., XII, 156.

Mustafa Efendi, Mevleviyye tarîkatından; Galata Mevlevî-hânesi Şeyhi Ali Efendi, Beşiktaş Şeyhi Abdulkadir Efendi, Halvetî meşâyihinden; Kocamustafa Paşa Şeyhi ile, Zâkirbaşı Şikârî-zâde Şeyh Ahmed Efendi, Merkezefendi Şeyhi Ahmed Efendi, Üsküdar'da Nasûhîzâde Şeyh Şemseddîn Efendi, Celvetî Meşâyihinden, Hüdâyî Şeyhi Şihâb Efendi-zâde Seyyid Efendi, Bandırmalı-zâde Gâlib Efendi, Sa'diyye meşâyihinden, Kovacı Şeyh Emîn Efendi, ricâl-i şûrâ ve kibâr-ı ulemâdan teşekkül eden bir meclis tertîb edildi.

Sultan II. Mahmûd'un kafes arkasından nazâret ettiği bu istişâre toplantısı, Şeyhülislâm Tâhir Efendi'nin ilmiyye'nin sûfiyye'ye bakış açısını gösteren şu mânidâr sözleriyle açıldı.

“Hacı Bektaş Velî vesâir pîrân-ı r'zâm ve e'izze-i kirâm (k.s.) hepsi ehlullah olup onlara kat'an bir diyeceğimiz yoktur. Şerîatta mekrûh olan, tarîkatta haram menzilesinde olduğu halde, bazı câhiller Bektâşîlik nâmı ile, hevâ-yı nefesine tebe'an, ferâizi edâ değil belki, tahlîl-i muharremât ve istihfâf-ı ibâdât ile kâfir oldukları şâyî' ve mütevâtir olmakla, meşâyih-i turuk-ı aliyye'den olan sizler ne dersiniz?”

Tarîkat erbâbı ile ilgili mes'elelerin, bizzat meşâyih tarafından çözümlenmesini isteyen bu konuşma, devlet ve ilmiyye'nin sûfiyye'ye karşı tutumunu gösterdiği kadar, meşâyihin, devlet ve ulemâya nisbetle bir nevî istiklâl denebilecek ma'nevî muhtâriyetini tebâruz ettirmekte ve kendi mes'elelerinin yine kendilerince çözümünü isteyen bir ölçü olarak gözükmektedir.

Turuk-ı aliyye meşâyihinin bu soruya cevâbı ise, yeniçerilerin içerisinde bulunan ve onları destekleyen Bektâşiye mensublarını, herşeyleri ile ifâde edebilecek kadar özlü ve nettir. “O tâife ile ülfetimiz olmadığından, hallerini bilemeyiz.”¹⁴

Meşâyihin bu ifâdelerinden onların, Hacı Bektaş Velî'nin şahsiyet ve Pîr'liğinde müttelik olmakla beraber, evvelki bahislerimizde işâret ettiğimiz menfî sızmalar neticesinde, mevcûd müntesiplerinde hâsıl olan gayr-i ahlâkî ve gayr-i İslâmî davranışları, tasavvuf ve Hacı Bektaş Velî'nin yolu ile bağdaştıramadıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca, “Bazı bektâşîlerin, oruç yemek, namazı terketmek gibi kötülülüklerden başka, “sebb-i Şeyhayn” ettikleri,¹⁵ tevâtür derecesinde

14 Ahmed Cevdet Paşa, A.g.e., XII, 182.

15 *Sebb-i Şeyhayn*: Hz. Ali'yi tek halife bilerek, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfet ve faziletini kabul etmeme ve hatta hakâret ve küfretmeleri anlamında kullanılan bir ta'birdir. Şi'î sızmalarının Bektâşîliği ne hale getirdiğini göstermesi bakımından oldukça ilgi çekici bir noktadır. Şi'îler, hutbelerini, Hulefâ-i Râşidîn adına değil de, münhasıran Hz. Ali adına okurlar, zaman zaman da, minberlerinden aleyhlerinde söz sarfederlerdi. Hatta bu sebb meselesi, 1150/1737 Osmanlı-İran Harbî'nin vukû'una bile sebep olmuştur. Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972, IV-I, 299, 313.

vâkî ve mâ'lûm olduğundan, Üsküdar, Eyyüb, Hisar vs. gibi muhîtlerde olan bektâşî tekkelerinin altmış sene evvel yapılmış olanlarının kadîm itibar olunarak, derûnlârina turuk-ı sâire ricâlinden ve ehl-i sünnetten bir türbedâr nasbedilmesine, altmış seneden sonra yapılmış olanlarının, muhdes kabûl edilerek yıkıtılmalarına, tekkelerle birlikte bulunan, câmî, mescid ve medreselerin aynı maksadlar için kullanılmasına, gerek eski, gerek yeni bektâşî tekkelerinde bulunan babalar ile mürîd nâmına olan veled-i zinâların tashîh-i i'tikâd ettirilmek üzere, Hâdim, Birgi, Kayseri gibi ulemâ makarrı olan beldelere nefyolunmasına" karar verildi.¹⁶ Bu meyanda, Bektaşîyye tarikâtına mensûb olan bazı âlimlerin de, çeşitli bölgelere sürgüne gönderildiğine şahid oluyoruz. Hatta bu durum, müzâkere ve istişâre meclisinde, uzun süren münâkaşalara neden olmuştu. Meselâ: Bektâşîlikle ithâm edilen ulemâdan, Anadolu pâyelisi **Melekpaşa-zâde Abdulkadir Efendi Manisa'ya**, meşhur vak'a-nüvis **Şânî-zâde Muhammed Atâullah Efendi Tire'ye Ferrûh Efendi ise Bursa'ya** nefyolunmuşlardır.

Bektâşî âlimlerin İstanbul dışına nefyolunmasında önemli rolü bulunan, **Harputlu Abdurrahman Efendi'nin**:

"Kethüdâ-zâde Ârif Efendi de Bektâşîdir. Şânî-zâde'yi nefyettiğimiz gibi onu da nefyedelim" diye bağırması üzerine, sonraları Kazasker olan **Çerkeşli Muhammed Refî'i Efendi**:

"Adam utanın. Kethüdâ-zâde, hepimizin hocasıdır. Ben de okudum. Mezhebi ve itikâdi pâk bir adamdır." diyerek **Ârif Efendi'yi** nefyedilmekten kurtarmıştır.¹⁷

Ferruh Efendi'nin de aynı şekilde ve aynı sâikle, nefyi düşünülmekte iken, O'nun o sıralar **Tefsîr-i Mevâkib** te'lîfi ile meşgûliyeti gözönünde bulundurularak eserini tamamlaması için, menfâsi irâde-i seniyye-i pâdişâhî ile, **Tire'den, Kadıköy'e** tahvil edilmiştir.¹⁸

Tekkelerinin kapatılmasına, mensuplarının sürgünlere gönderilmesine ve bazı Bektâşî Tekkeleri meşihatının diğer tarikat mensuplarına devredilmesine rağmen yine de Bektâşîler toplum içinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

16 *Başbakanlık Arşivi*, Cevdet, Adliye tasnifi, No: 1734.

17 Mardin, E., *A.g.e.*, II-III, 954; Ergun, S. Nüzhet, "Kethüdâ-zâde Ârif Efendi", *İslam-Türk Ansiklopedisi*, 501. Ayrıca, Bektâşî tekkelerinin: "türbeler istisnâ ile hedmi, hayvanat, hububat ve eşyasının zabtedilerek satılması, paralarının beytül-mâl'de muhâfazasına ve bu paraların küffar ile cihad vukû'unda sarfına, mescid, câmî ve medreselerin, aynen ibkâ edilmesini" âmir ferman için bkz. *Başbakanlık Arşivi*, Cevdet, Evkaf, No: 21839.

18 Padişahların ulemâya ve ilme olan saygısını gösteren bu hâdise için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *A.g.e.*, XII, 183.

Özellikle Şi'a'dan kaynaklanan "Takıyye" prensibinin de etkisiyle diğer tarikatlar arasına karışarak düşüncelerini devam ettirmeye çalıştıkları, onların bu karışma ve sızmalarına, dolayısı ile düşüncelerinin diğer tarikat erbâbını etkilemesine mânî olmak için alınması öngörülen tedbirleri ihtivâ eden **Başbakanlık Arşivi, Cevdet Evkaf, no: 18014'deki Saferü'l-hayr 1252/Mayıs 1836** târîhli vesîkanın incelenmesinden anlaşılmaktadır.

"..Tevkî-i refî'i-i hümâyunum vâsıl olıcak ma'lûm oldur ki; Erbâb-ı basîret ve eshâb-ı kulûb ü nebâhate beyandan müstağnî olduğu üzere envâr-ı nev-civân-ı fâiz-i berekât-ı rûhâniyyeleri el'ân ve ilâ nihâyeti'l-evân meşmûl-i sâha-i ilmiyyeden olan e'izze-i kirâm ve sunûf-ı evliyâ-yı 'izâm kuddise sirrühümü'l-'allâm hazerâtının mişkât-ı füyûzât-ı rabbâniyye ile reh-nümâ oldukları turuk-ı 'aliyyeye şeref-yâb-ı intisâb olan bilcümle meşâyih ü hulefâ vü dervîşân ü zâkirân ve müridân dâima silkullah'ın dâire-i zikr ü tahmîde münselik ve meslek-i müstakîm-i tasfiye ve tahliyye sâlik olmaları sîret-i hâl-i feyz-i iştimâlarından olduğu misilli.." ifâdeleriyle tarikat erbâbının sîretlerindeki güzellik dile getirilmiş arından:

"..sûret-i zâhirelerinde dahî pîrân-ı refî'ü'l-unvân hazerâtının meslek-i mergûb ve üslûb-i mes'adet mashûbları üzere her bir tarikat-ı aliyye eshâbının başka başka kisve-i şerîfe-i mütemâyizeleri olduğundan her biri mümtenî ve müntesib olduğu tarikat-ı aliyyenin hey'et ü kıyâfet-i mahsûsaları ile mümtâz ve müstesna olarak içlerinde sekene-i hankâh olanlar sâir elbise ilbâs etmemeleri ve tarikat-ı aliyye meşâyih ve dervîşânından olmayanlar dahî hod be hod zeyy-i erbâb-ı tarikat-ı aliyyeyi taklîd sûretinde tebdîl-i şekl ü hey'et vâdisine gîtmemeleri iktizâ eder iken bir müddetten beri bu maddeye adem-i mübâlatla yakışksız hâlât vukû' bulmakta olduğundan husûs-ı mezkûr ve müteferriâtının yola konulması.." denilerek her tarikat erbâbının kendileri için tesbît edilen kıyâfetleri giymeleri ve herhangi bir tarikate ya da tekkeye mensûbiyeti olmayanların dervîşlere has kıyâfetle dışarıya çıkmasının yasaklandığı beyan edilmektedir.

"..Hankâh-nişîn ve sahîhan müntesib-i turuk-ı aliyye-i hakikat-âyîn olan bilcümle müridân ü dervîşân yedlerine müntesib olduğu meşâyih-i kirâm taraflarından başka başka memhûr tezkireler verilerek hüsn-i zâbita tahtına idhâl olun.."ması emredilerek dervîş kıyâfeti ile dışarı çıkanların ayrıca üzerlerinde şeyhleri tarafından mühürlü kimlik teskeresi taşınmaları gerektiği vurgulanmakta ve:

"..fi-mâ ba'd, kisve-i şerîfe-i kadîme ve esvâb-ı mergûbe-i asliyyelerini iktisâ ile meşâyih ü dervîşândan mâ'adâ ahâl-i nâs

makûlesinin zinhâr ve zinhâr turuk-ı aliyye ashâbı kıyâfetlerinde gezmeleri, ve gerek meşâyih ü dervîşândan dahî işbu hey'et-i şerife ile bilâ-maslahat devr ü ebvâb ü esvâk ü bâzarda geşt ü gûzar etmemeleri ve ahkâm-ı celîle-i şerî'at ve tarîkâta muhâlif nâ-sezâ ve züll-i mefsedetde bulunmamaları.." önemle istenmektedir. Bütün bunlardan dervîşân arasına karışarak fikirlerini devam ettirmek isteyen bektâşî ya da bâtinî sızmaların önüne geçmek ve düşüncelerinin yayılmasına sed çekilmek istenmiştir.

"..erbâb-ı tarîk ve ashâb-ı sülûkun istikmâl-i kemâlden zâtîyelerine göre mürşid ve mürebbîsi olduğu meşâyih-i kirâm tarafından bi'l-istikhâk istihdâm olunmak usûl-i mer'iyye-i tarikat-ı aliyyeden iken bir müddetden beri işbu usûl-i şer'iyyeye riâ'yet olunmayarak öteden beriden bazı ehl ü erbâb olmayanlar halife intihâb ile hod .be hod icâzet-nâme verilmeğe misilli müsâmaha vukû bulmakta olduğundan bu hal dahi kemâ yenbeğî dikkat ve tekmîl ve âdâb-ı sülûk ile istihlâfa şâyân görünen zâta yalnız kendi şeyhinin icâzet-nâmesiyle iktifâ olunmayıp sâir kibâr-ı meşâyih-i kirâmın ma'rifetleri ve cümlesinin mühr ü imzâsı olan icâzetleriyle icâzet-nâme verilip zinhâr nâ-ehil ve ğayr-ı müstehak olanlara sûret-i müsâ'ade gösterilmemesi.." istenerek ehliyetsiz kişilere hilâfet icâzeti verilmemesi ve bundan böyle halife ta'yîn edilecek kişi için yalnızca şeyhinin izni ve icâzetiyle iktifâ edilmeyip bazı şeyhlerin de imzalayıp mühürleyecekleri toplu icâzet-nâme verilmesi emredilmektedir.

"..tarikat-ı Sa'diyyeden ve Nakşdiyyeden vesâirinden bir tekye ve hankâh mahlûl olduğta, ol tekye ve hankâh'ın meşrût olduğu vechile sahîh olan tarîkden ve erbâb-ı istihkâkdan münâsibi tedkîk ve tahkîk olunarak arz u istid'â olunup sâir tarîk ehline verilmemesi ve bazı meşâyihin uhdesinde kendi tekyesinden başka usûl-i hakkâniyete münâfi bir kaç zâviye bulunduğu ecilden bundan böyle tekâyâ ve zevâyânın velev muhterik arsa bulunsun bir zat üzerinde teferrüd ve içtimâ'ı câiz olmaması.." emredilerek meşîhati münhal olan bir tekke veya dergâha yine aynı tarîkate mensûb ehliyetli bir halifenin ta'yîn edilmesi istenmekte, bir halife nezdinde ancak bir tekkenin bulunmasına velev yangınla yok olan bir arsa bile olsa birden fazla tekkenin aynı halife üzerinde toplanmamasına özen gösterilmesi istenmektedir.

"..taşra mahallerden hacc-ı şerife gidip gelenlerin teşyî' ve istikbâlleri zımnında sâir behâne ile tekye-i şerifelerden kudüm ve mazhar ve sancak ihrâc ile esvâk ve pazarda icrâsı tekâyâ-yı şerifeye mahsûs olan âyîn-i şerife icrâ olunmak misilli nâ-sezâ hürmetsizlikler külliyyen men' olunması ve zikr-i cehrî icrâ olunan bazı tekye-i şerifelerde mukâbele-i şerife günleri hariçten bazı ahâlî-i nâs ve hakikat-ı usûl-i tarîkâten bî-haber âdemler salât-ı şerife ve bidâyet-i zikr ü tevhîdden bulunmayarak

sonradan halka-i devrâna girmekte olup halbuki usûl-i tarikat-ı aliyye üzere mukâbele-i şerîfede bulunacak zevât ibtidâ salât vakti tekyede beraberce cemâ'atle edâ ve ba'dehû evrâd ü ezkâr-ı şerîfeyi me'an icrâ eylemeleri lâzım geleceğinden bu kazıyyeye dahî dergâh-ı şerîflerde dikkat olunup ol makûle hâriçten ve avâm-ı nâsdan gelip salât vakti cemâ'atle kılmayan ve evrâd-ı şerîfede bulunmayanlar sonradan halka-i devrâna girmemesi.." İfâdelerinden hacıları karşılama ve uğurlama gibi behânelerle de olsa dervişlere has mûsikî âletlerinin dışarıya çıkarılarak âyın icrâsına izin verilmemesi istenerek tekkelerde icrâ eadilen toplu zikir meclislerine veya mukâbele-i şerîfe günlerinde yapılan âyınlere namaz kılmayanların katılmasına fırsat verilmemesi ve tarikat mensûbiyeti olmayanların bu tür meclislerden uzak tutulmasına dikkat edilmesi emredilmektedir.

".. ve işbu tenbîhâta münâffî dersa'âdetimde herhangi hankâhda ve her ne mahal bir günâ harekâta cesaret vâkî' olup da şeyhlerinin tenbîh ve ifâdeleri işgâ olunmaz ise derhal ol semtin büyük zâbiti tarafına bi'l-ihbâr ahzolanarak avâm-ı nâsdan ise Bâb-ı seraskerî'ye, ashâb-ı tarikatden ise cânib-i Şeyhül'İslâmî'ye irsâl ile iktizâ-yı te'dîbleri icrâ olunması" ifâde edilirken yukarıda belirtilen uyarı ve îkazlara riâyet etmeyenlerden avâm-ı nâstan olanların emniyet ve kolluk kuvvetlerine, tarikat ve tekke erbâbı olanların ise Şeyhülİslâmîliğe bildirilerek mezkûr fermânın hayata geçirilmesine ihtimam gösterilmesi istenmektedir.

Bektâşîler arasında i'tikâdî bozulmalardan kendisini koruyabilmiş saf ve temiz Bektâşîlerin de mevcûdiyetini gösteren bu tartışma, ulemâ arasında ihtilâfa neden olduğu gibi, devlet teşkilâtı ve içtimâî hayattaki çatlakların te'sîr bakımından nerelere kadar sirâyet ettiğini, suda ufak bir taşın hareketi ile gittikçe büyüyen dalgalar gibi, ufak bir çatlamanın da, giderek nasıl genişlediğini göstermektedir.

Bilâhare Şeyhülislam Tahir Efendi'nin:

"Selâtîn-ı mâziyyeden Zeyd, bazı kurâ ve mezârî'i, temlik ve vakf ve gallelerini bir zâviyede şeyh olan ile ol zâviye hücurâtına sâkin olanlara şart ve ta'yîn buyurup, mezbûrlar galle-i mezbûreye mutasarrıflar iken, fevt olup, ol zâviyede şeyh ve hücurâtında sâkin olanlar, ehl-i Bid'at ve müdmin-i hamr ve füsekâdan olup, galle-i merkûmeye müstehak olmasalar, hâlâ padişâh-ı İslâm eyyedallahü ilâ yevmi'l-kıyâm Hazretleri galle-i merkûmeyi cihet-i âhârâ sarfa kâdir olur mu?"

el cevab: "Olur." Fetvâsına müsteniden, 1242/1826 Eylül tarihli bir fermânla, II. Mahmud, Bektâşî tekkelerini kapatmıştı.¹⁹

19 Bu fermandan önce, alınan kararların îcâbını icrâ etmek üzere, 20 Zilhicce 1241'de, Anadolu ve Rûmeli taraflarındaki bektâşî tekkeleri için, özel bir me'mûr ile bir dersiâmın ta'yîn edildiğine dâir bkz. Ahmed

Devletin her bölgesinde, özellikle de, Rumeli'nde pek yaygın olan Bektâşî tekkelerinin bir kısmı, câmi, medrese ve mekteplere tahsis olunmuş, bir kısmı da, diğer tarikat ehli ile, husûsen nakş-bendîlere tevcih edilmiştir. Bu sebeptendir ki, Hacı Bektaş Hankah'ı meşihatine, nakşî meşâyihinden Kayserili Şeyh Mehmed Sa'îd Efendi nasbedilmiş,²⁰ Hacı Bektâş kasabasındaki Pîr-evi Külliyesi'ndeki câmiye de "Nakş-bendiyye Câmiî" adı verilmiştir.²¹

Böylece askerî ve siyasî ehemmiyetini kaybeden ve şî'îliğe meyleden Bektâşîliğin yerine ehl-i sünnetten bir târikat anlayışına sahip olan nakşîlik ikâme edilmiştir. Ayrıca saray erkânı ile, yüksek tabaka arasında da, mevlevîlik hâkim olmuştur. Bu yüzdendir ki, son devir padişahları, ya nakşî ya da mevlevî idiler.²²

Böyle bir uygulamaya sebep olarak, Bektâşîliğin şî'î ve bâtinî sızmalarla tefessüh etmiş bir "tarîk-ı hâcegân" olmasının dikkate alındığının düşünülebileceği gibi, nakş-bendiyye mensûblarının evvelki asırlardaki, medrese-tekke münâkaşalarını asgarîye indirici ve tekke ile medreseyi uzlaştıracı tavır ile, ulemâ arasındaki nüfûzunun müessir olduğu da söylenebilir.²³

Başından beri devletin kuruluşunda gördüğümüz, ordu-medrese-tekke ve saltanat üzerine müesses nizâmın, nasıl dejenere olduğu ve bu dejenerasyonun durdurulması ve ortadan kaldırılması için, mes'elenin, medrese-tekke işbirliği ile çözümünü cihetine gidildiği yukarıda zikri geçen, bilgi ve belgelerden anlaşılmaktadır.

İçtimâî hayatın bu üç ana unsuru ile, bunların hemen hepsini kuşatan tasavvufî atmosferin, içerisinde meydana gelen muvâzenesizliğin, ileride, devlet için telâfisi imkânsız netîceler açacağı muhakkaktır.

Meşâyîhe hürmet ve itibârda kusûr etmeyen ve hatta bazen bizzat intisâb eden Hânedan mensûblarının te'sîs ettiği an'aneye sâdık kalan, ulemâ ile halkın pek çoğunun -bizzat içerisinde bulunduğu- tarikatlara olan temâyülünü dikkate alan **II. Mahmûd**, yeni teşekkül

Cevdet Paşa, A.g.e., XII, 182. Rumeli tekkelerini yıktırmaq için, Hacı Ali Bey ile Pirlepeli Ali Ağa, Anadolu tekkelerini yıktırmaq için de; Cebeci-başı Ali Ağa ile, müderrislerden Çerkeşî Mehmed Efendi me'mûr edilmiştir. Şapolyo, E. Behnan. *Tarikatlar Tarihi*, 343.

20 Son devrin en büyük, nakş-bendî meşâyihinden, Murâkabe risâlesi ve Miftâhu'l-Kulûb sâhibi, Şeyh Muhammed Nûrî Şemsuddin Nakşbend, burada ikmâl-i sülûk ederek, Şeyh Muhammed Sa'îd Efendi'den icâzet-i tammâ ile müstahlef olmuştur. Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*, Sül. Ktp., Yzm. Bağışlar, No: 2305-2309, II, 68-69.

21 Kara, M. *Tekkeler ve Zâviyeler*, İst., 1977, 210, Gölpınarlı, *Mevlâna'dan sonra Mevlevîlik*, İst. 1953, 319.

22 Ülken, Hilmi Ziya, *İslam Düşüncesi*, 198-199.

23 1244/1828'de, "Sancağı-ı Şerif-i Nebevî Şeyhliği'ne, Şeyh Şâkir Efendi'nin: "Turuk-ı aliyeye'nin ekserisinden müstahlef ve Kibâr-ı süfiyye ile daima halef-selef gibi görünen, meşâyih-i nakş-bendiyye'den" olması sebebiyle ta'yini de bu tesbitimizi doğrular mâhiyettedir. Burada nakş-bendiyyenin, hem Bekrî hem de Alevî bir silsileye sâhip oluşu ve bu yönüyle birleştirici özelliğinin dikkate alındığı ifade edildiği gibi, Bektâşîliğin de aslen bir Hâcegân Tarikati olması da Nakşbendiyye'nin turuk-u sâire beyninde revaç bulmasına da işâret etmektedir. Livâ-yı şerif çevresinde, "Muhammed" isimli yetmiş dervîşin iştirâki ile, her gün 70.000. kelime-i tevhiid zikri icrâ edilirdi. Hafız Hızır İlyas, A.g.e., 470.

ettirilen kışla hayatını da, ma'nevî bir "Pîr"ın murâkabe ve kudsiyetine tevdi etmeyi, zarûret derecesinde hissetmiştir. Bu husûsu gerçekleştirmek için, Huzûr-ı Hümâyûn da ders takrîrleri bile yaptırmıştır.

Bir def'asında, yeniden kurulmaya çalışılan "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin, muhârebelerde, "sabr u sebâtı ve Allah'a rabt-ı kalb etmeleri ve düşmana karşı som taştan metin binâlar gibi secî'âne durmalarını te'mîn" için "Allah, kendi yolunda kurşunla kaynatılmış binalar gibi çarpışanları sever."²⁴ ile "Ey inananlar, sabredin, direnip (düşmanlarınıza) üstün gelin. Cihâda hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki, başarıya eresiniz."²⁵ âyet-i kerîmelerinin tefsîrini Kethüdâ-zâde Ârif Efendi'nin mukarrirliğindeki bir derste yaptırmıştı.²⁶ Bu duygular netîcesinde, Hacı Bektaş Veli'nin, rûhâniyetinde idâme-i hayat eden Yeniçeri Ocağı'nda miralay rütbesinde temsil edilen Bektâşiyye şeyhi yerine, yeni teşkil edilen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'yi, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin kudsiyyetine havâle etmiş, ordu şeyhliğine, Mevlevî meşâyihinden birini "mareşal" rütbesi ile ta'yîn etmiştir.²⁷

Buna rağmen, Irak çöllerinden, Mısır'dan, Arnavutluğa kadar geniş bir sahaya yayılmış olan Bektâşiliğin, binlerce muhibb ve müntesibi bulunan tekkelerinin kapatılması hadisesi, başlangıçta sükûtle karşılanmış olabilir. Fakat bu sükût sürekli olmamış, zamanla mensûbları, tarikatlarını meşrû'iyetinin tanınması ve fa'âliyetlerine müsâ'ade edilmesi için gayret göstermekten geri durmamışlardır.²⁸ Abdülaziz devrinde üç bektâşi tekkesi kısmen buna muvaffak olabılmışlar ise de, daha ziyâde varlıklarını diğer tarikat erbâbı arasında ve onların tekkelerinde devam ettirmişlerdir.²⁹

Kapatılma hâdisesinden sonra ilk def'a, Merdivenköy Bektâşi Dergâhı, Halil Revnak Baba'nın gayretleri ile açılmıştı. Sonra da Rumelihisarındaki Nâfi Baba Dergâhı ile, Çamlıca Bektâşi Dergâhı fa'âliyete geçmişti. Bütün bu olanlara rağmen, sâir tarikatlar arasında varlıklarını sürdüren ve II. Mahmûd'un ölümünü müte'âkib meydana gelen bu gelişmelere rağmen,³⁰ Bektâşiyye'nin kuvvet bulması, II. Meşrûtiyet

24 es-Saff, (61), 4.

25 Âl-i İmran (3), 200.

26 Mardin, E., A.g.e., II-III, 761.

27 Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, (Çev. Râğıb Hulûsî), İst., 1928, 133.

28 Meclis-i Meşâyih'e mürâca'atla, tekkelerinin tekrar açılması için ruhsat talep eden Bektâşi babalarına verilen cevâbî yazıda: "...II. Mahmud devrinden beri Bektâşi türbe ve zâviyelerinin, tarikat-ı aliyeye-i nakş-bendiyye meşâyihine tevcih edildiği"ni sarahaten beyan eden cevap sûreti için bkz. Kara, A.g.e., 422.

29 Vassaf, Hüseyin, A.g.e., I, 314; Köprülü, M. Fuad, "Mısır'da Bektaşilik", *Türkiyat Mecmûası*, VII (1936-1939) 28-29.

30 Bektaşî mensuplarının değişik tarikat kisvesine bürünerek varlıklarını devam ettirdiklerine, aşağıda anlatılan hadise çok güzel bir misal teşkil edebilir. 1145/1732'de inşa edilen Üsküdar Rifâi Asitanesi'nde post-nişin olan Şeyh Ziya Efendi, kendisine "müctehid süsü vererek, tarîk-ı feyz-ı refik-ı rifâiyye'ye, Bektaşîlik meşvesiyle, bir takım hurâfât karıştırmağa kalkarak, tarîk-ı hezeyâna sülûk etmiş ve hatta mevlid cem'iyetlerinde, velâdet bahrinde, herkes ta'zîmen ayağa kalkıp, kubleye teveccüh ettiği sırada,

döneminde İttihad Terakkî Fırkasının, Bektâşî ve Melâmîlerin, saltanata olan kırgınlıklarından istifâde etmek istemeleri ve onları desteklemeleri nefîcesinde vukû bulmuştur.³¹

bu nasıl oturduysa o cihete, yani herkesin hilafı bir cihete müteveccih oturmuştu. Gûyâ O'na: "Doğu da, batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü (Zatı) oradadır." (el-Bakara, 2/115) sırrı nümâyân olmuş gibi sahtakarlık ederdî. Tiğ-i ecel, bir an evvel, darbe-i kahrına alarak vücudunu ortadan kaldırmıştır." Vassaf, *A.g.e.*, I, 210.

31 Şapolyo, E. Behnan, *Tarikatlar Tarihi*, 330. Bu devirde, İstanbul'da 14, Edirne'de 16 Bektâşî tekkesi bulunmakta idi. Şapolyo, a.esr., 324.